

УДК 334.758

НЕЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ КОМБІНАТІВ УКРАЇНИ

Федорова Ю.В.

INEFFICIENCY OF EXPORT OF MINERAL-CONTAINING COMBINATES OF UKRAINE

Fedorova Y.

Стаття присвячена проблемам неефективного використання сировинних ресурсів України. Доведено на прикладі діяльності провідного гірничо-збагачувального комбінату дію закону спадаючої віддачі. Підкреслено, що збільшення добутку та експорту залізорудної сировини призводить до неефективного її використання, зумовлює втрату можливостей розвитку вітчизняного машинобудування і не сприяє економічному та інноваційному піднесенню країни. Наголошено на необхідності зміцнення вектору українського експорту у бік продукції з більшою доданою вартістю, тобто заміщені металургійної сировини товарами машинобудівного виробництва.

Ключові слова: гірничо-збагачувальний комбінат, експорт сировини, спадаюча віддача

Вступ. Сучасні дослідження технологічного розвитку України свідчать про подальший розвиток вітчизняної економіки в руслі експортно-сировинної моделі, спостерігається переривання технологічного ланцюжка у циклі металургійно-машинобудівного виробництва, що призводить до неефективного використання сировинного запасу країни. Збільшення виробництва, що засноване на природних ресурсах, веде до спадаючої віддачі і тому до збіднення країни в цілому. Історична та сучасна світова практика доводить, що країна може вирішити проблеми економічної відсталості лише шляхом індустріалізації та захисту виробництв з більшою інноваційною складовою.

Постановка проблеми. Незважаючи на призначення думки провідних вчених історичної школи захисту вітчизняного виробництва, українські олігархи продовжують збільшувати експорт сировини, що призводить до неефективного використання природних ресурсів, які не відновлюються. Тому ми вирішили проілюструвати справедливість думки сучасного економіста розвинутої країни Е.Раймонта та збагатити праці провідних українських науковців,

що стоять на захисті національних інтересів, яскравим прикладом неефективного використання української залізної руди на прикладі одного з провідних гірничо-збагачувальних комбінатів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням підвищення ефективності промислового комплексу країни, інноваційному розвитку його галузей присвячували роботу відомі вчені М. Кейнс (Кейнс, 1936), Ф. Ліст, (Ліст, 1891), Й. Шумпетер (Шумпетер, 1942), А. Маршал (Маршал, 1890), пізніше Е. Райнерт (Райнерт, 2008). Цю проблему також досліджували українські вчені: Ансофф І., Булеєв І., Богачев С., Масленнікова Н., Мельникова М.В., Федулова Л.

Не дивлячись на значну кількість досліджень, присвячених даній проблемі, деякі питання залишаються недостатньо висвітленими. На наш погляд важливо доповнити дослідження провідних науковців яскравим прикладом неефективного використання сировинного ресурсу України в умовах інтеграції до світового простору за нижчими технологічними укладами.

Метою статті є доведення тези, що збільшення обсягів експорту залізорудної сировини гірничо-збагачувальними комплексами призводить до збіднення України та втрати унікальної можливості надати системність економіці за рахунок збільшення виробництва машинобудівної продукції з більшою доданою вартістю.

Результати досліджень. Цікавим дослідженням в області нерівномірного розвитку країн у процесі сучасної глобалізації збагатив відомий норвезький економіст Е.Райнерт. У традиціях Гарвардської школи бізнесу він дослідив це питання методом ситуаційного дослідження. На відміну від стандартної науки, яка бачить економічні процеси через призму методологічних та математичних лінз та ігнорує факти реального життя, цей підхід ґрунтується на історичних дослідженнях та збирає фактичні докази.

Автор дослідив еволюцію економічної та політичної думки за останні 500 років на підставі більш ніж 50 тис. томів літературних джерел. Основна ідея його книги «Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними...» [1] полягає в тому, що економічний розвиток країни залежить від видів її діяльності. Саме промисловість автор відносить до виду діяльності зі зростаючою віддачею. На його думку, від видів виробництва залежить весь економічний устрій країни, а згодом і інститути, і навіть менталітет населення країни. Фундаментом цієї думки стали ідеї А. Маршалла, який дослідив різницю у здатності до відновлення між галузями зі зростаючою та спадаючою віддачею.

Види діяльності зі спадаючою віддачею характеризуються залежністю від природних факторів та обмеженою можливістю до диверсифікації, дифузії, синергетичного ефекту у суміжних галузях. Якщо хоч один з ресурсів має природне походження, то при розширенні виробництва за певними межами масштабів, продуктивність починає спадати. Так, при нарощуванні обробляючої сільськогосподарської техніки та збільшення кількості робітників у полі буде досягнута така межа, коли продуктивність кожної одиниці техніки або робітника почне спадати. В умовах досконалої конкуренції інновації як правило ведуть до зменшення ціни виробу, а не збільшення доходів виробника. Е. Райнерт зазначає: "країни, що поставляють сировину іншим країнам, рано чи пізно дійде до ситуації, коли віддача від їх діяльності стане спадаючою. Закон спадаючої віддачі наголошує, що у видах діяльності, що залежать від природних факторів, наприклад, у здобичі корисних копалин, рано чи пізно збільшення вкладень капіталу і праці призведе до тенденції збіднення, через зменшення кількості продукції на одиницю вкладеної праці або капіталу" [1].

У видах діяльності зі зростаючою віддачею, навпаки, з ростом обсягів виробництва витрати не збільшуються, а зменшуються. Наприклад, питомі витрати на мобільний зв'язок зменшуються зі збільшенням користувачів мережею. Цим видам діяльності притаманна недосконала конкуренція, існування бар'єрів входу на ринок. В таких видах діяльності немає активів, які залежать від природи, обмежених за кількістю або якістю. Для цих галузей важливо розширювати ринку збуту. Тому розвинуті країни, у яких завжди переважають види діяльності зі зростаючою віддачею, прагнуть до політики максимальної відкритості економік країни та до глобалізації в цілому.

Торгівля між рівними за видами діяльності країнами завжди вигідна обом сторонам. Та ось у разі «несиметричної» торгівлі, експорт багатих країн розвиває їх економіку, збільшує віддачу, а традиційний експорт бідних країн, навпаки, призводить до шкідливих для економіки наслідків. Ця ідея бере початок у працях Ф. Ліста [2]. У статті ми проілюструємо наслідки, здавалося б позитивної тенденції збільшення експорту залізничної сировини на прикладі одного з вітчизняних гірничо-збагачувальних комбінатів.

Та перед тим підкреслимо, що специфікою розвитку нашої країни є переважний розвиток низьких технологічних укладів, кінцева продукція яких характеризується незначною доданою вартістю. Так, металургійна галузь України відноситься до базових галузей національної економіки. Без металургії неможливий розвиток будівництва, транспорту, важкого машинобудування, а тому і науково-технічний прогрес у цих галузях. Металургія забезпечує понад 40% валютних надходжень країни. При цьому більшу частину в ній займає експорт сировини. Україна збільшує видобування корисних копалин при зменшенні виготовлення сталі та прокату, незначному збільшенні виробництва чавуну та труб, що свідчить про експортну орієнтацію вітчизняних металургії. В Україні переважає виробництво III та IV технологічних укладів, у той час, як усі розвинуті країни мають за основний V і розвивають VI технологічний уклад. У період стрімкого інноваційного розвитку, вільної міжнародної торгівлі та глобалізації це фактичне означає, що Україна свідомо займає нішу сировинних придатків.

Одна з причин невігідного позиціонування на світовому просторі, на наш погляд, зумовлена природними умовами. Наявність залізничних родовищ стала так званою пасткою на шляху інноваційного розвитку України. Можливість експортувати сировину зумовила переривання технологічного ланцюжку виробництва продукції з більш доданою вартістю [3]. Ця думка відображена у дослідженнях С. Гурієва [4], К. Соніна [5], Е. Райнерт [1] та інших.

Лобювання інтересів металургії також порушує рівновагу у структурі промислового виробництва. Так, Касьянова Н. В. [6] зазначає, що частка податків на машинобудування, яка формує споживчі ціни, в 2–3, 4, 7 рази перевищує частку податків металургії та обробки металу.

Другою причиною експортної спрямованості розвитку чорної металургії став недостатній попит на металопродукцію на внутрішньому ринку. Основними ринками збуту країн, найбільших виробників сталі, є їх внутрішні ринки. Венрег В. В. зазначає, що «Серед одинадцяти найбільших країн – виробників сталі Україна чи не єдина держава у світі, підприємства якої майже 80% виробленої металопродукції експортують і лише трохи більше 20% – реалізують на внутрішньому ринку» [7, С. 79]. Відповідно до світової практики споживання сталі за даними World Steel Association автор наголошує на наявності внутрішнього потенціалу споживання сталі за рахунок будівництва, машинобудування, автомобілебудування та металообробної галузі. Структурні перетворення неможливо здійснити без активної державної підтримки. Тому автори розробили пропозицію щодо розробки Державної програми модернізації та розвитку металургійної галузі України до 2027 року, яка має спиратися на пріоритети концепції неоіндустріалізації, в основі якої поставлено: власні ресурси; нові технології; активний внутрішній попит [7, С. 81].

Експортна орієнтація країни як стратегія потребує глибоких структурних змін галузевої структу-

ри, в якій металургія нарешті має поступитись місцем іншим високотехнологічним галузям. На жаль, аналіз кількісних та якісних складових економічного зростання свідчить, що, розвиток України повторно відтворюється у руслі експортно-сировинної моделі на основі кількісної складової економічного зростання. О. Пустовойт [8] дослідив вектор розвитку економіки України згідно зі Стратегією економічного та соціального розвитку України (2004-2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» і зазначив, що чинники зростання ВВП у 2002-2004 рр. кардинально протилежні тим, які передбачалися за базовим сценарієм Стратегії. Є.В. Пономаренко [9] дослідив основні напрями здійснення промислової політики в 1996–2014 рр. та виявив проблеми й диспропорції у розвитку провідних галузей промисловості держави.

Ще учень Й. Шумпетера Ханс Зінгер продемонстрував, що «інновації, що з'являються у сировинних секторах країн третього світу, мають тенденцію до розповсюдження в країнах першого світу у вигляді зниження цін, у той час, як інноваційні продукти, що створюються в країнах першого світу розповсюджуються у вигляді більш високих заробітних плат громадян країн першого світу» [1]. Доведемо першу половину тези на прикладі одного з вітчизняних гірничо-збагачувальних комбінатів.

Полтавський ГЗК (нині Ferrexpo Poltava Mining, FPM, ПГЗК, що входить до Ferrexpo) більше 40 років займається добуванням та переробкою залізородної руди високої якості, є експортером залізородних обкотишів з 65% вмістом заліза. База - одне з найкрупніших родовищ залізної руди у Європі з приблизно 20 млрд. тонн ресурсів. У 1992 р. відбулася приватизація підприємства і згодом підприємство, яке побудувало молодь нового міста, стало активом швейцарської залізородної компанії Ferrexpo. Сьогодні Ferrexpo plc володіє 100% акцій Ferrexpo AG, якій, у свою чергу, належить 99,11% акцій Полтавського ГЗК, 100% Єриствіського ГЗК та 99,9% Біланівського ГЗК. Група Ferrexpo є найбільшим виробником та експортером обкотишів серед країн колишнього СРСР. У 2017 р. компанія виробила 10,4 млн. тонн залізородних обкотишів. Основними споживачами продукції є сталеливарні підприємства Австрії, Словаччини, Чехії, Німеччини та інших європейських країн, а також Японії, Тайваню, Південної Кореї та Китаю. Акції Ferrexpo котируються на основному майданчику Лондонської фондової біржі під тиккером FXPO.

Кожний автомобіль від Audi, BMW, Porsche, Honda, Toyota, Volkswagen, Mercedes, Skoda зроблено зі сталі, що містить залізну руду Полтавського ГЗК (Ferrexpo) [10]. Заявленою метою ГЗК є постійне нарощування здобичі залізної руди при збереженні статусу недорогого виробника. Підприємство наголошує на постійному технологічному оновленні, запровадженні інноваційних методів виробництва, модернізації обладнання. Аби бути конкурентоспроможним на світовому ринку залізородної сировини підприємство готове знижувати ціну на обкотиші. Як і інші виробники сировини, ПГЗК залежить від коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури.

Під час внутрішньої кризи 2014-2015 рр. в Україні знецінився такий основний ресурс як людська праця. І не дивлячись на збільшення обсягів виробництва та продажу залізородної сировини, заробітна плата робітників ПГЗК також зменшилася. Дані табл. 1 відображають різницю між зміною EBITDA та заробітної плати в останні роки на ПГЗК.

Аналіз статистичних даних діяльності ПГЗК свідчить про те, що збільшення виробництва тісно корелює з обсягами продажу в натуральному виразі (рис. 1.), але суттєво різняться обсяги продажу в натуральному виразі та отриманий прибуток EBITDA (рис. 2). Це свідчить про явну залежність ПГЗК від світової кон'юнктури. ПГЗК, як і інші підприємства добувної промисловості жорстко залежать від цінової політики на світовому ринку, і доходи ПГЗК не завжди збільшуються при нарощенні виробничих потужностей. Цей факт яскраво свідчить про неефективність використання національних природних ресурсів.

Таблиця 1

Показники діяльності Полтавського ГЗК

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Виробництво обкотишів, млн.тон	9,072	9,035	8,767	10,031	9,811	9,69	10,813	11,021	11,662	11,201	10,444
Продаж обкотишів, млн.тонн	9,261	8,711	9,015	9,721	9,876	9,675	10,689	11,167	11,33	11,697	10,467
EBITDA, млн. \$	246	504	138	585	801	405	506	496	313	375	551
Інвестування основний капітал,	55	206	65	118	250	316	191	155	33	-	24
Середньорічна заробітна плата, \$	-	-	-	-	-	-	658	628	356	231	190
Середньорічна заробітна плата, €	-	-	-	-	-	-	487	493	312	216	170
Погодинна заробітна плата, €	-	-	-	-	-	-	1,93	-	-	0,86	-

Джерело: Таблицю складено на основі даних [10].

Та більш цікавою є розбіжність темпів зростання прибутку EBITDA та рівнів зміни заробітної плати працівників (рис. 3).

Не дивлячись на позиціонування ПГЗК як лідера заробітної плати по Полтавській області, реальна оплата праці істотно зменшилася в останні роки. Так дані табл. 1 та рис. 1 свідчать, що заробітна плата не залежить від доходів підприємства. Такі розходження при незмінній податковій політиці частково

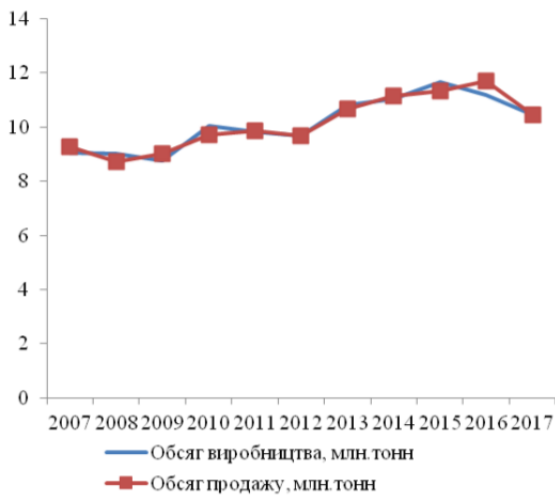


Рис. 1 Порівняння виробництва та продажу обкотишів



Рис. 2 ЕВІТДА, млн. \$ US, 2007-2017 pp.

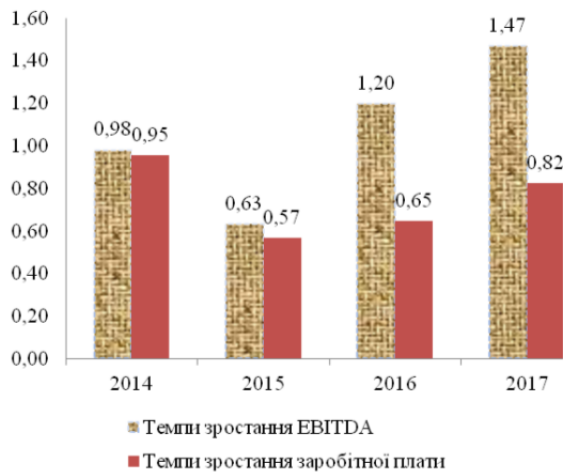


Рис. 3 Порівняння темпів зростання ЕВІТДА та заробітної плати робітників ПГЗК, 2014-2017 pp.

можна пояснити постійним зростанням витрат на модернізацію основного обладнання. Однак графіки демонструють незмінну тенденцію до стабільного спаду заробітної плати при зниженні капіталовкладень в останні роки за табл. 2. Це підтверджує, що у

разі експортної орієнтації підприємства, надприбуток у вигляді додаткових валютних надходжень отримують власники бізнесу, а заробітна плата місцевих працівників незмінно залежить від рівня середньої заробітної плати у країні.

Не дивлячись на декларування постійного підвищення заробітної плати працівників ПГЗК, оплата їх праці в рази нижче, ніж в розвинутих країнах. Збільшення частки заробітної плати у собівартості продукції значно відстає від збільшення вартості американського долару та, відповідно, суми валютних надходжень. Як зазначив О.В. Пустовойт: «єдиний ресурс, який в Україні продається виключно за особливою внутрішньою ціною, це робоча сила» [8, С. 83]. Для порівняння середня погодинна вартість робочої сили за даними Євростату в 2016 р. у ЄС-28 становила 24,40 євро. В Україні за підрахунками автора вона становила 1,38 євро (а у 2013 р. – вона дорівнювала 2,8 євро). На ПГЗК (підприємстві зі шкідливим виробництвом) заробітна плата дорівнювала у 2016 р. 0,86 євро (у 2013 р. – 1,93 євро). Додатковим доказом незадоволеності мешканців міста є масштабна міграція чоловічої робочої сили в країни з аналогічним виробництвом.

Висновки. Таким чином, на прикладі Полтавського ГЗК ми бачимо слабкий зв'язок між добробутом робітників та валютними надходженнями зорієнтованого на експорт сировини підприємства. Водночас, збільшення пропозиції залізородної сировини на світовому ринку призводить до зменшення експортної ціни, що зменшує фінансові надходження в цілому і призводить до неефективного використання вітчизняних природних ресурсів.

Усі розвинуті країни намагаються уникнути видів діяльності зі спадаючою віддачею та ринків з досконалою конкуренцією. Такі види діяльності позбавлені потенціалу для інновацій. Якщо виробники інноваційної продукції встановлюють ціну за методом "зняття вершків", то гірничо-збагачувальні комбінати вимушені зменшувати ціни, аби бути конкурентоспроможним на світовому ринку. Для отримання більших прибутків вони нарощують обсяги добутку природних національних ресурсів. Підтверджується ідея Е. Райнерта [1]: якщо в країні в основному розвинуте виробництво зі спадаючою віддачею, то чим більше виробництво на експорт, тим бідніше країна. Готовий продукт може коштувати у сотні разів більше ніж сировина, необхідна для його виготовлення, тому що між сировиною та готовою продукцією знаходиться мультиплікативний виробничий процес, що потребує знань та технологій.

Вважаємо, що надприбутки експортерів сировини необхідно перерозподіляти на користь виробників машинобудівної продукції в рамках однієї інтегрованої структури. Не втратила актуальності стратегія фундатора неокласичної теорії А. Маршала [11] щодо введення податків на діяльність зі спадаючою віддачею заради того, щоб субсидувати виробництво зі зростаючою віддачею.

Література

1. Erik S. Reinert How Rich Countries Got Rich And Why Poor Countries Stay Poor / Anthem Press, 2008. 365p.
2. List F. National system of political economy. Saint-Petersburg: A. E. Martens, 1891 [in Russian].
3. Федорова Ю. В. Ловушки недоразвитости на пути инновационного развития Украины / Ю. В. Федорова, А. В. Косенко, А. П. Косенко // Вісник НТУ «ХПІ». – 2015. – № 60 (1169). – С. 155–158
4. Гуриев С. Экономическое развитие. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bloomberg.com/markets-magazine> Bloomberg Markets magazine
5. Сонин К. Экономика ресурсного проклятия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.otramovida.net/video/-/3nmYJFRa4rM.html>
6. Касьянова Н. В. Формування вертикально-інтегрованих високотехнологічних компаній [Електронний ресурс] / Н. В. Касьянова // Вісник ДДМА. – 2017. – № 1 (40). – С. 124–128.
7. Венгер В. В. Внутрішній ринок як фактор розвитку металургійної галузі України / В. В. Венгер, В. М. Осипов // Економіка і прогнозування. – 2017. – № 3. – С. 69–84
8. Пустовойт О. В. Економічне зростання України: проблеми та можливості прискорення / О. В. Пустовойт // Економіка і прогнозування. – 2017. – № 4. – С. 71–92.
9. Пономаренко Є. В. Нормативно-правова база державної підтримки розвитку промисловості України / Є. В. Пономаренко, А. Д. Олійник // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 4. – С. 225–232.
10. FERREXPO сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ferrexpo.com/investor-relations/11-year-summary-and-kpi-performance>
11. Marshall A. Principles of Economics [Electronic resource] / Alfred Marshall : 8th ed. 1890. – Access mode : <http://www.library.fa.ru/files/Marshall-Principles.pdf>.

References

1. Erik S. (2008) Reinert How Rich Countries Got Rich And Why Poor Countries Stay Poor. Anthem Press, 365p.
2. List F. (1891). National system of political economy. Saint-Petersburg: A. E. Martens.
3. Fedorova YU. V. Lovushki nedorazvitosti na puti innovatsionnogo razvitiya Ukrainy / YU. V. Fedorova, A. V. Kosenko, A. P. Kosenko // Visnik NTU «HPI». – 2015. – № 60 (1169). – S. 155–158. [in Ukrainian]
4. Guriev S. Ekonomicheskoe razvitie. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.bloomberg.com/markets-magazine> Bloomberg Markets magazine [in Ukrainian]
5. Sonin K. Ekonomika resursnogo proklyatiya [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.otramovida.net/video/-/3nmYJFRa4rM.html> [in Ukrainian]
6. Kas'yanova N. V. Formuvannya vertikal'no-integrovanih visokotekhnologichnih kompanij [Elektronnij resurs] / N. V. Kas'yanova // Visnik DDMA. – 2017. – № 1 (40). – S. 124–128. [in Ukrainian]
7. Venger V. V. Vnutrishnij rinh yak faktor rozvitku metalurgijnoi galuzi Ukraini / V. V. Venger, V. M. Osipov // Ekonomika i prognovuvannya. – 2017. – № 3. – S. 69–84 [in Ukrainian]
8. Pustovojt O. V. Ekonomichne zrostannya Ukraini: problemi ta mozhlivosti priskorennya / O. V. Pustovojt //

9. Ponomarenko C. V. Normativno-pravova baza derzhavnoi pidtrimki rozvitku promislovosti Ukraini / Є. В. Ponomarenko, А. D. Olijnik // Global'ni ta nacional'ni problemi ekonomiki. – 2015. – № 4. – S. 225–232. [in Ukrainian]
10. FERREXPO sajt [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.ferrexpo.com/investor-relations/11-year-summary-and-kpi-performance>
11. Marshall A. Principles of Economics [Electronic resource] / Alfred Marshall : 8th ed. 1890. – Access mode: <http://www.library.fa.ru/files/Marshall-Principles.pdf>.

Федорова Ю.В. Неэффективность экспорта продукции горно-обогатительных комбинатов Украины

Статья посвящена проблемам неэффективного использования сырьевых ресурсов Украины. Доказано на примере ведущего горно-обогатительного комбината действие закона убывающей отдачи. Подчеркнуто, что увеличение добычи и экспорта железорудного сырья приводит к неэффективному ее использованию, приводит к потере возможностей развития отечественного машиностроения и не способствует экономическому, инновационному подъему страны. Отмечена необходимость смещения вектора украинского экспорта в сторону продукции с большей добавленной стоимостью, то есть в сторону замещения металлургического сырья товарами машиностроительного производства.

Ключевые слова: горно-обогатительный комбинат, экспорт сырья, уменьшающаяся отдача

Fedorova Y. The inefficiency of export of mineral-containing combinates of Ukraine

The problems of inefficient using Ukrainian raw materials is devoted in the article. It is proved by the example of the operation of the leading mining and processing enterprise of the operation of the law of decreasing returns. It was emphasized that the increase in production and export of iron ore raw materials leads to ineffective use of it, leads to a loss of opportunities for the development of domestic machine building and does not contribute to the country's economic and innovative upsurge. On the example of Ferrexpo Poltava Mining illustrates the weak link between the welfare of workers and the profit of the enterprise. It is proved that in the case of the export orientation of the enterprise, the profits in the form of additional foreign exchange earnings are received by business owners, and the salary of local workers invariably depends on the level of average wages in the country. The necessity of shifting the vector of Ukrainian exports towards higher value added products, that is, replaced the metallurgical raw materials with the goods of machine-building production, was emphasized.

Key words: mining and concentrating plant, raw materials export, declining return

Федорова Ю.В. – к.е.н., доцент кафедри менеджменту Української інженерно-педагогічної академії, e-mail: julia057fedorova@gmail.com

Рецензент: д.т.н., проф., **Глікін М.А.**